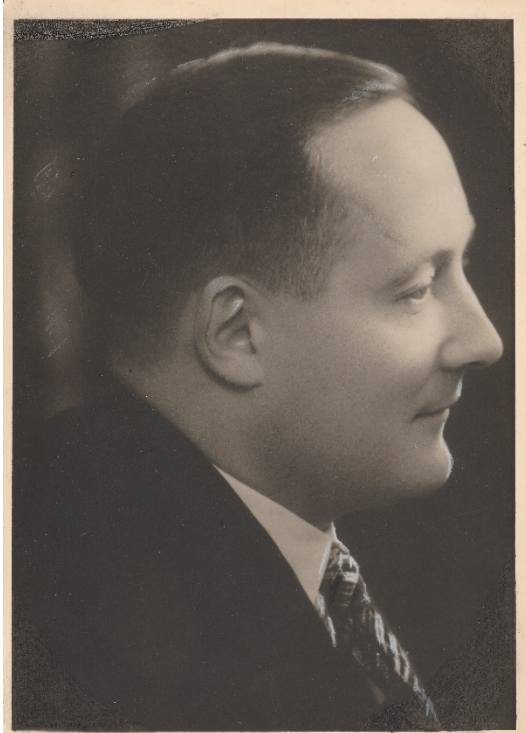

Biografie Tom Engeln

De 20-jarige ongehuwde Purmerendse boekhouder **Paulus Anthonius (Tom) Engeln** wonende te Heerlen, werd onder nummer 20 uitgeloot en op 5 juli 1921

medisch goedgekeurd voor de militaire dienst.

Voor zijn leeftijd was Tom een kleine man, maar 1.67 meter lang.

In maart 1922 werd Tom als dienstplichtige onder de wapenen geroepen bij de infanterie. Later na zijn basisopleiding werd hij overgeplaatst naar de Genie in de functie van kantoorbediende.

Op 18 november 1922 werd hij bevorderd en aangesteld in de rang van dienstplichtig wachtmeester. Dit was toentertijd een normaal verschijnsel; de MULO gaf de dienstplichtige de rang van onderofficier en de HBS-er werd opgeleid tot reserveofficier. Op 28 februari 1923 verliet Tom met groot verlot het Nederlandse leger.

Tom's voorouders kwamen uit Duitsland en zijn opa Engeln was geboren te Mesum een dorp in de gemeente Detten-Ems in het voormalige West-Pruissen, bij Hengelo over de Duitse grens. Hier wonen nog steeds verre familieleden van de familie Engeln.

De 22-jarige Tom vertrok in juni 1924 vanuit Heerlen naar Duitsland. Zijn einddoel was Johannegeorgenstadt gelegen in de deelstaat Saksen. Hier werd hij procuratiehouder in de plaatselijke pianofabriek.

Uit een onstuimige liefdesrelatie met zijn daar wonende Duitse vriendin kregen ze een zoon, Paul Büschenfeld, zijn dochter Claudia is bij de steentjeslegging aanwezig; Tom verliet zijn Duitse vriendin en vertrok naar Berlijn. Paul Büschenfeld groeide op bij zijn grootouders in het Roergebied. Hij nam de naam van zijn grootouders aan.

In Berlijn werkte Tom Engeln als taxichauffeur samen met Hans Wanger, de broer van zijn latere vrouw de Berlijnse Betsy Wanger.

Op 13 augustus 1928 trouwde Tom Engeln met Betsy Wanger in het deelstadhuis van Berlijn-Kreuzberg en het stel ging wonen aan de Grimmstrasse 25 in de Berlijnse woonwijk Friederichshain-Kreuzberg.

Kort na hun huwelijk vertrokken Tom en Betsy naar Lutterade bij Geleen en openden daar een handwerkzaak met een renteloze lening van Tom's moeder.

Na Lutterade vertrokken ze naar de Lindelaan in Valkenburg-Houthem, daar werd in 1930 hun eerste kind, dochter Betsy geboren.

De volgende woonplaats werd Heerlen, de Willemstraat, hier dreven ze een winkel in wol en zijde. De zaken gingen voorspoedig en in 1933 hadden ze drie winkels in Zuid-Limburg waaronder een in de Muntstraat 4. Hier werd hun tweede kind, zoon Max in 1936 geboren.

Tom's vader **Gerhard Anthon Engeln**, geboren in Purmerend was winkelier in manufacturen en woonde met zijn gezin aan de Padjedijk D 177 in het centrum van Purmerend.

Tom's moeder, E.C.A. van Rossum was afkomstig uit Hedel. Zij kregen vijf kinderen, twee zonen en drie dochters. Tom was de oudste.

Tom's vader overleed op 8 oktober 1910 en de beide zonen werden op 10 januari 1911 gestuurd naar de jongenskostschool van de Redemptoristen "Eikenburg" in Stratum bij Eindhoven.

Op 17 augustus 1918 kwam Tom weer terug naar Purmerend vanuit Stratum en verhuisde daarna samen met zijn moeder op 24 december 1921 naar Heerlen.

Ergens was er een tussenstop in Utrecht zij trouwde met Petrus Strooper die daar in 1936 overleed. Zijn moeder vestigden zich in Heerlen. Tom's moeder overleed op 24 augustus 1961 te Heerlen en werd 81 jaar.

Later in de dertigerjaren werd de winkel in wol en zijde; '*Betsy Dameshandwerk*' verplaatst van de Muntstraat 4 naar de Muntstraat 19 te Maastricht. Maastrichtenaren die handwerken wilden leren kregen van Betsy gratis les.

Het gezin Engeln-Wanger woonde toen aan de Schoolstraat 6 in de gemeente Heer, waar hun derde kind, zoon Hans in 1938 werd geboren.

Kort voor de Duitse bezetting in 1938 ging het bedrijf failliet. Tom startte een nieuw bedrijf ACOM, een fabriekje in lederwaren aan de Calvariestraat te Maastricht, waar vooral ceinturen werden gemaakt. Gefinancierd werd het bedrijfje weer met een renteloze lening van Tom's moeder.

Zijn producten verkocht Tom op de Limburgse '*noodbeurzen*'.

Op een van deze beurzen in Roermond ontmoette hij, tijdens de Duitse bezetting de Joodse Amsterdamer Isidoor Brandon.

Het klikte tussen die twee en ze

gingen samenwerken. Tom hielp Isidoor Brandon door onder te duiken en maakte hem partner in zijn bedrijf. Brandon kocht zich in, in het bedrijf met 1000 gulden geleend geld van Toms 's moeder. Inruil gaf Brandon vijf Amerikaanse aandelen, later bleken deze vals te zijn. Tot zover niets vreemds.

In mei 1941 verhuisde het bedrijf ACOM van de Calvariestraat naar de Bredestraat 37. In het nieuwe pand was de mogelijkheid voor Tom en Brandon om daar te werken en te wonen. Tom woonde alleen op de 1^e en Brandon op de 2^e etage samen met zijn vriendin/ bijzit de Bloemendaalse verpleegster Cor Meijer.

Het zijn dan Isidoor Brandon en Cor Meijer die uiteindelijk voor eigen winstbejag Tom Engeln en de verzetsgroep waar Tom deel van uit maakte aan de SD-er R.H.G. Nitsch hebben verraden.

Het verraad van de verzetsgroep "Oranje Koerier" voor 1000 gulden en een reisebescheinigung

Over het ontstaan en hun verzet tegen de Duitse bezetter van de verzetsgroep Dresen/ Hage "Oranje Koerier" hebben we uitgebreid stilgestaan bij de struikelsteentjes van Douwe Verhagen en Egbert Wolf. Het verraad van de verzetsgroep werd ingeleid door Isidoor Brandon en zijn bijzit Cor Meijer. Maar hoe kwam het zover?

Tom woonde al geruime tijd alleen, gescheiden van tafel en bed van zijn Duitse vrouw en drie kinderen. Van het betalen van alimentatie kwam om onduidelijke reden niets terecht. Tom's vrouw en kinderen woonden nog steeds aan de Schoolstraat 6 in de gemeente Heer. Betsy Engeln-Wanger klaagde steen en been bij de NSB-gemeenteveldwachter J. Blokker, waarmee zij een relatie had en vroeg hem om raad en daad. De daad was verraad met uiteindelijk de dood van Tom. In de Nederlandsche Staatscourant van 31 juli 1942, Tom zat in Schutzhaft in Kamp Amersfoort, werd de echtscheiding gepubliceerd, waarbij de NSB-er mr. P.J.J. van den Hove de advocaat en procureur was.

Door de zus van Tom's vriendin Tini Lint kwam hij in aanraking met een voor hem onbekende verzetsgroep. Begin 1941 stelde Bert Spierings, verzetsman, Tom voor aan de rest van de verzetsgroep Dresen/ Hage de "Oranje Koerier".

Tom werd een toegewijd, actief en gewaardeerd lid van de verzetsgroep. Brandon die ondertussen interesse toonde in het verzetswerk van Tom, kwam daardoor regelmatig in de woning van de hoofdbewaarder van het Huis van Bewaring Fons Macor aan de Lambert van Middelhovenweg 6 in Blauw Dorp.

Brandon zag wie er allemaal kwamen en meededen met het maken, drukken en verspreiden van illegale pamfletten en het illegale blad de "Oranje Post". Deze

wetenschap kwam hem later goed van pas in zijn persoonlijke gesprekken met de SD-er R.H.G. Nitsch.

Midden 1941 ontstonden de eerste fricties tussen Tom en Brandon. Brandon had nog steeds een schuld van 1000 gulden bij Tom, zijn entreegeld als partner in het bedrijf. Dit geld was nu bedoeld als betaling aan Tom voor de verkoop van het bedrijf, waarna Brandon eigenaar werd. De uiterste datum van overdracht van het geld en het bedrijf werd bepaald op 1 december 1941.

Door de arrestatie van Tom hoefde Brandon uiteindelijk niets te betalen. Hij kreeg het bedrijf gratis en voor niets in zijn schoot geworpen.

Het verraad

De schuld die Brandon bij de moeder van Tom Engeln had woog als een molensteen om zijn nek. Intussen was namelijk uitgekomen dat de vijf Amerikaanse aandelen vals waren, niets waard dus. Tom en Brandon kregen nu echt onderling ruzie. Brandon zocht een uitweg door verraad en vond deze via de NSB-boekhouder Herman Borgman. Borgman, de boekhouder van Tom telefoneerde met de NSB-gemeenteveldwachter van Heer, J. Blokker en de eerste "steen" van het verraad was gelegd.

Blokker nam contact op met Brandon en Meijer en hoorde daar voor het eerst het verhaal van de verzetsgroep Dresen/ Hage. De drijfveer voor de NSB-er Blokker was de beloning van 1000 gulden die hij kreeg van de SD voor het verraad van de verzetsgroep Dresen/ Hage.

De volgende stap was de SD-er Nitsch in te lichten. Blokker introduceerde Cor Meijer bij Nitsch en zij vertelde het verzetsverhaal aan Nitsch, die de verzetsgroep niet kende. Nitsch wilde de Jood Brandon niet in zijn kantoor ontvangen, daarom kwam Cor Meijer in beeld. In het daaropvolgende gesprek met SD-er Nitsch verraadde Cor Meijer direct Tom Engeln, Bert Spierings en de ontmoetingsplaatsen zoals het schipperscafé van Hendrik Meulensteen en de woning van Fons Macor. Over Tom Engeln verklaarde zij tegen Nitsch dat hij in de achterkamer van zijn bedrijf de illegale bladen "Vrij Nederland" en de "Oranje Post" drukte. Jonge onbekende mannen haalden de illegale bladen op om rond te

Bij het dempen van het kanaal Luik – Maastricht in de vijf- en zestigerjaren van de vorige eeuw werden stoffelijke resten van mensen gevonden. Het waren waarschijnlijk Duitse militairen die in het kanaal tijdens de Duitse bezetting daar werden gedumpt.

brenge in de stad. Meijer verraadde dat het een militaire verzetsgroep was en dat verzetsleden Duitse soldaten in de Maas hadden gegooid, plannen maakten om bruggen op te blazen en wapenleveranties per schip uit België ontvingen. Deze informatie had zij van Brandon. Volgens Meijer waren Tom zijn vriendin Tini Lint en verkoopster

Johanna Engelaar koeriersters van de verzetsgroep.

Nitsch op zijn beurt zette de V-Man Andreas Engwirda in als infiltrant. Het lukte de voormalige communist en Spanjestrider Engwirda door te dringen tot de verzetsgroep via het schipperscafé van Hendrik Meulensteen.

Brandon had voorafgaande aan de arrestaties van 28 november 1941 nog een aantal malen persoonlijk contact met de SD-er Nitsch in de Lunchroom van Coenegracht aan de Kleine Staat en in café Bosch aan de Grote Staat. Brandon stelde op verzoek van SD-er Nitsch een lijst met de namen samen die hij kende van zijn bezoeken bij Fons Macor en gaf de lijst aan Nitsch. Deze lijst was de basis waarop Nitsch zijn drieëntwintig arrestaties verrichtte.

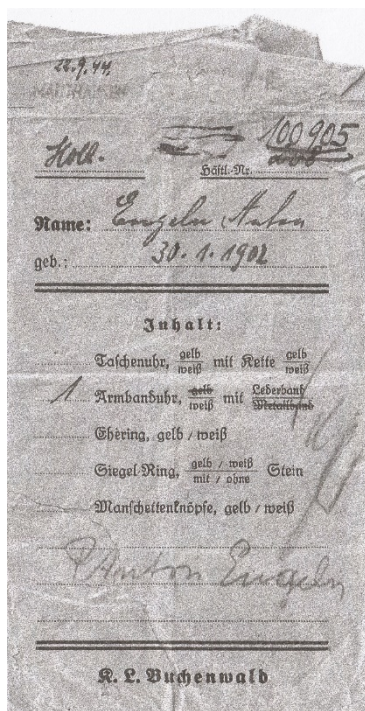
Arrestaties

Op vrijdagmorgen 28 november 1941, omstreeks 09.00 uur verschenen drie SD-ers in de winkel aan de Bredestraat 37 en vroegen naar Tom Engeln. Zij wilden zijn kamer op de 1^e etage zien. Tom Engeln was deze dag voor zaken Maastricht uit en de verkoopster Johanna Engelaar vertelde dat de kamer afgesloten was. De SD-ers vroegen haar de sleutel en zij kon niet anders doen dan de deur openmaken. Meijer stond bij dit gesprek en zij wist als enige dat Engelaar de sleutel bezat. Engelaar werd gearresteerd zoals later Tom's vriendin Tini Lint. Brandon had zich tactisch teruggetrokken, was niet in het pand en kwam pas laat in de avond thuis.

Nadat de SD met haar arrestant wegreed bleef een marechaussee achter ter bewaking. Later op de dag verscheen Bert Spierings die na een positieve herkenning door Meijer werd gearresteerd en overgedragen aan de SD.

Diezelfde dag, vrijdagavond om 19.00 uur kwam Tom Engeln thuis, werd gearresteerd door de wachtende marechaussee en de gewaarschuwde SD kwam Tom ophalen. In het pand van Tom werd een groot aantal illegale bladen aangetroffen en inbeslaggenomen. Bij de arrestaties in de Bredestraat 37 door de SD bleef Meijer buiten schot. Zij zag alles gebeuren en instrueerde daarbij de SD bij de huiszoeking, zij werd niet gearresteerd.

Enkele dagen na de arrestatie van Tom Engeln en de anderen werd bijna de hele verzetsgroep Dresen/Hage, drieëntwintig verzetsstrijders opgepakt. Tegen de drie belangrijkste verzetslieden van de verzetsgroep "Oranje Koerier", Pierre Dresen, Dirk Hage en Gerrit Spierings werd de doodstraf geëist en uitgesproken, zoals we eerder zagen. Samen met acht anderen waaronder Tom Engeln werden de gevangenen in 'Schutzhaft' genomen in het Kamp Amersfoort.

Tom Engeln werd op 30 oktober 1942 vanuit Kamp Amersfoort gedeporteerd eerst naar de Gestapo gevangenis in Düsseldorf en daarna naar het concentratiekamp Buchenwald met het 'Häftlingsnummer 208'. Uit Buchenwald is het papierenzakje waarin het horloge van Tom had gezeten de enige tastbare herinnering aan hem.

Op 2 maart 1944 werd hij samen met een grote groep Nederlanders naar het beruchte "Nacht- und Nebelkamp Natzweiler" gedeporteerd. Hier kreeg hij het 'Häftlingsnummer 7779'.

Bij de komst van de geallieerden werden de inwoners van het kamp Natzweiler op 6 september 1944 op

transport gesteld naar het concentratiekamp Dachau en kreeg Tom Engeln het 'Häftlingsnummer 100905'. Hij moest werken in het Kommando Allach.

Allach, een kleine stad bij München was het grootse nevenkamp van Dachau een porseleinfabriek waar o.a. SS-dolken en SS-memorabilia werden gemaakt.

Een week later op 14 september 1944 werd Tom verder gedeporteerd naar het concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk.

Daar werd hij te werk gesteld in het sub-kamp Melk, waar Tom hard moest werken in de plaatselijke steengroeve en kreeg daar het 'Häftlingsnummer 98005'

In het ziekenhuis van het Kommando-Ebensee, bezweek hij uiteindelijk op 27 april 1945 een week voor de bevrijding van het kamp aan uitputting, hij werd 43 jaar.

In november 1945 bereikten de nabestaanden van Tom een brief ondertekend met "Herman Oenradi", waarin werd aangegeven dat hij samen was met Tom vanaf Kamp Amersfoort tot het overlijden van Tom in Kamp Ebensee.

Tom was gedurende zijn gevangenschap in de diverse kampen altijd opgewekt en optimistisch en had altijd een goed woord voor zijn lotgenoten.

'[...] U mag trots op hem zijn. Hij heeft zich gedragen als van een goede Nederlander mag worden verwacht. Tenslotte heeft hij het offer moeten brengen, dat velen met hem hebben gebracht, terwijl hij zich goed bewust was, waarvoor hij zijn leven ten offer bracht. Laat U dit tot troost zijn.'

Hoe ging het verder met de kinderen van Tom en zijn ex-vrouw? Na de Schoolstraat 6 verhuisde Betsy Wanger met haar kinderen naar het adres Onder de Kerk 7 te Heer. Op pinksterzondag 1944 vertrok Betsy met haar kinderen naar haar familie in Berlijn, dit was van korte duur waarna ze verder trokken naar de stad Landsberg a/d Warthe, ongeveer 100 kilometer oostelijk van Berlijn voorbij de rivier de Oder.

Na de komst van de Russen moesten de Duitsers de stad verlaten, de stad werd Pools en de Duitsers waren niet welkom. Betsy Wanger verliet met haar kinderen de stad op weg naar Berlijn. In 14 dagen, ongeveer 120 kilometer, liepen ze naar Berlijn en trokken daarin bij familie in de Kurfürstenstrasse.

Met dank aan Max en Hans Engeln

Na Kamp Amersfoort werden de veroordeelden naar het Duitse concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg gedeporteerd. Daar werden zij vermoord:

- Pierre Dresen op 1 december 1942,
- Dirk Hage op 3 april 1943,
- Guido Droitcourt op 11 februari 1943,
- Hendrik Meulensteen op 2 februari 1943,
- Douwe Verhagen op 18 januari 1943,
- Egbert Wolfs op 4 december 1942,
- Jan Duijnkerke op 4 maart 1943 en
- Roelf Bartels op 14 december 1942.

Alleen Jan Schutrup en Gerrit Spierings overleefden de Duitse kampen en keerden na de oorlog terug.

Hoe liep het af met Brandon en Meijer

Begin van 1942 woonden Brandon en Meijer in de woning van de Joodse V-man voor de SD Herbert Goldschmidt aan de Wijckerbrugstraat 51 te Maastricht. Daar lieten Brandon en Meijers doorschemeren aan de NSB-agent van politie Jo Lindeboom, die bij hun inwoonde, dat zij opgelucht waren. Brandon had een parachute op zolder van het bedrijf van Tom gevonden en deze vrijwillig aan de SD-er Nitsch gegeven. Nu kwam volgens Brandon Tom Engeln zeker niet meer vrij. Brandon had nu de vrije hand.

In de loop van juli 1942, enkele maanden na de arrestatie van Tom Engeln werd het bedrijf ACOMA van de Bredestraat 37 door Isidoor Brandon en Cor Meijer overgeplaatst naar de Ceintuurbaan 422 te Amsterdam. Ze bleven daar werken voor de Duitse Wehrmacht; speciaal leren tassen.

Brandon die contacten onderhield met NSB-ers in Maastricht en Amsterdam hoefde voor de SD-er Nitsch als beloning geen 'Joden Ster' te dragen en kon zonder vergunning reizen door Nederland.

Tot de bevrijding van Maastricht in 1944 stond Brandon, die in Amsterdam woonde in contact met de NSB-er Smeets, woonachtig in de Bouillonstraat. Smeets nam de door Brandon gemaakte artikelen over en verkocht die door naar Duitsland.

Na de Duitse bezetting legde de SD-er Nitsch een verklaring af bij de Politieke Recherche Afdeling Maastricht. Nitsch verklaarde, *'[...] Van de aanwijzingen mij door Brandon en Meijer verstrekt, heb ik echter in ruime mate geprofiteerd. Als beloning voor het door Brandon gepleegde verraad heb ik hem een reisbescheinigung gegeven.'*

Brandon en Meijer werden na de oorlog in Amsterdam vervolgd voor het verraad van de verzetsgroep "Oranje Koerier" en collaboratie met de Duitsers tijdens de Duitse bezetting. Ze werden in 1947 schuldig bevonden en kregen beiden 12 jaar gevangenisstraf.

Resume

De verantwoordelijkheid van het oprollen van de verzetsorganisatie "Oranje Koerier" lag bij:

- I. I. Brandon aangehouden juni 1945 te Amsterdam
- II. C.W. Meijer kort na Brandon aangehouden te Amsterdam
- III. J.W.M. Blokker voortvluchtig en aangehouden te Heemstede
- IV. A. Engwirda voortvluchtig waarschijnlijk gesneuveld in Joegoslavië

Het oprollen van deze verzetsorganisatie leverde de SD:

- I. Drieëntwintig verzetslieden, die werkten voor de "Oranje Koerier"
- II. Negentien personen, waarvan negen personen niet terugkeerden uit gevangenschap, vermoord door de Duitsers
- III. Twee personen zaten vier en half jaar in Duitse kampen
- IV. Acht overigen verbleven zeven tot elf maanden in gevangenschap

De opperwachtmeester der Staatspolitie J.H.M. Blokker werd door het Bijzondere Gerechtshof te Maastricht op 8 september 1947 veroordeeld tot een gevangenisstraf van twaalf jaar. Kort na zijn vrijlating overleed hij op 13 november 1961 te Heemstede.